

Отримано: 03.03.2015 р.

Прорецензовано: 11.03.2015 р.

Прийнято до друку: 30.04.2015 р.

Березяк І. В. Дискусійні питання теорії соціального підприємництва в Україні / І. В. Березяк // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: збірник наукових праць / ред. кол. : І. Д. Пасічник, О. І. Дем'янчук. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. – Випуск 28. – С. 24–27.

УДК 332.13

JEL Classification: H80, M14

Березяк Іванна Іванівна,

кандидат економічних наук, старший викладач кафедри фінансів, обліку і аудиту
Національного університету «Острозька академія»

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

У статті розглядаються наукові підходи до визначення сутності поняття «соціальне підприємництво». Обґрунтовано необхідність трактування категорії «соціальне підприємництво» в умовах соціально орієнтованої економіки. Виокремлено характерні особливості та конкретизовано критерії, які найбільш точно відповідають соціальному підприємництву в Україні. Здійснено порівняльну характеристику соціального підприємства, благодійної організації та традиційного бізнесу.

Ключові слова: соціальне підприємництво, соціальне підприємство, соціальні цілі, критерії ідентифікації.

Березяк Іванна Івановна,

кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры финансов, учета и аудита
Национального университета «Острозская академия»

ДИСКУССИОННЫЕ ВОПРОСЫ ТЕОРИИ СОЦИАЛЬНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ

В статье рассматриваются научные подходы к определению сущности понятия «социальное предпринимательство». Обоснована необходимость трактовки категории «социальное предпринимательство» в условиях социально ориентированной экономики. Выделены характерные особенности и конкретизированы критерии, которые наиболее точно соответствуют социальному предпринимательству в Украине. Осуществлена сравнительная характеристика социального предприятия, благотворительной организации и традиционного бизнеса.

Ключевые слова: социальное предпринимательство, социальное предприятие, социальные цели, критерии идентификации.

Ivanna Bereziak,

PhD in economic science, senior lecturer at the Department of Finance,
Accounting and Audit of the National University of Ostroh Academy

DISCUSSION QUESTIONS OF THEORY OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE

The paper is devoted to research of the main scientific views on the nature of the concept of «social entrepreneurship». The necessity of interpretation of the category «social entrepreneurship» in socially oriented economy is substantiated. Author determined features and specific criteria that best match social enterprises in Ukraine. A comparative characteristic of social enterprises, charities and traditional business was conducted.

Keywords: social entrepreneurship, social enterprise, social objectives and criteria of identification.

Постановка проблеми. Для кожної країни, незалежно від рівня її соціально-економічного розвитку, одним із головних показників успішності є соціальна стабільність суспільства. У цьому аспекті актуальним є функціонування і розвиток соціального підприємництва, як одного із інструментів вирішення соціальних проблем. Розвиток соціального підприємництва в Україні став можливим за рахунок посилення ролі економічно активних учасників національного ринку в підтримці соціально вразливих категорій громадян і вирішенні соціально значущих питань. Проте поширення соціальних підприємств в Україні блокується відсутністю законодавства, яке б регламентувало діяльність соціальних підприємств та невідзначеністю ключових понять і критеріїв ідентифікації таких підприємств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання діяльності соціальних підприємств висвітлювались у працях таких науковців, як А. Андрущенко, А. Арапетян, З. Галушка, О. Кіреєва, О. Московська та ін. Їх наукові розробки стосуються широкого кола питань, у той час як, дефініція «соціального підприємництва» не має загальноприйнятого визначення в економічній науці, що й зумовлює необхідність подальших досліджень.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є з'ясування сутності поняття «соціальне підприємництво» та виявлення критеріїв, які найточніше відповідають соціальному підприємництву в Україні.

Виклад основного матеріалу. Складність визначення поняття «соціальне підприємництво» обумовлене тим, що це підприємництво є багатоаспектним і відображає широкий спектр завдань і рис, що йому притаманні. Вже сама назва вказує на те, що пріоритетом для цього виду бізнесу є не отримання прибутку, а розв'язання, або пом'якшення існуючих соціальних проблем. Сутність соціального підприємництва можна зрозуміти краще, ознайомившись із трьома основними підходами до її визначення.

Так, у країнах Північної та Південної Америки соціальним підприємництвом називають підприємницьку діяльність неприбуткових організацій, дохід від якої спрямовується на реалізацію статутних цілей організації. Передбачається, що місія і статутні цілі неприбуткових організацій спрямовані відповідно на вирішення соціальних проблем, надання послуг цільовій групі, заради якої створювалась організація та поліпшення якості життя [5, с. 2]. Суб'єктами соціального підприємництва, в переважній більшості, є неприбуткові організації. У США існують сильні традиції самоорганізації населення, тому і більшу частину соціальних проблем успішно вирішують неприбуткові організації, отримуючи за це фінансування від цільової групи, населення, держави та донорів.

У Європейських країнах соціальне підприємництво визначається більше як бізнес із соціальною місією [1, с. 196]. На відміну від звичайного підприємництва, на перше місце виходить соціальний аспект, або соціальний ефект від підприємницької діяльності, а потім фінансова ефективність. Важливим критерієм соціальних підприємств у Британії, наприклад, є колективна форма власності та діяльність в інтересах територіальних громад. Як бачимо, суб'єктом соціального підприємництва тут є підприємства бізнесу з вираженою соціальною місією.

Третє визначення соціального підприємництва використовується в більшості міжнародних приватних і громадських фондах, створених задля розвитку та підтримки цього напрямку соціально-економічної діяльності. Такі відомі та дієві фонди як Schwab Foundation for Social Entrepreneurship (Швейцарія), Skoll Foundation (США) і Ashoka Foundation (Індія) [6, с. 19] визначають соціальне підприємництво скоріше як інноваційну підприємницьку діяльність задля соціальних перетворень у суспільстві та громадах. Відмінністю такого підходу є те, що на перше місце виходить лідер – соціальний підприємець. Діяльність зазначених організацій – це пошук соціальних новаторів у всьому світі, створення сприятливих умов для їх праці, їх підтримка і визнання. І тут, переважно, суб'єктом соціального підприємництва є людина та її діяльність. Форма організації власної справи тут не є суттєвою і може відрізнятися – від ініціативної групи в громаді – до приватного бізнесу або науково-дослідному інституту.

Виходячи з вищевказаних підходів, можна виділити соціальне підприємництво як систему господарювання, складовими якої є соціальні підприємства, діяльність яких спрямована на отримання прибутку для вирішення соціальних проблем громади.

Варто зауважити, що в Україні зародження соціального підприємства пов'язують з товариством «Просвіта», сформованого у 1868 р. на заході України. Діячі товариства, організовуючи мережу власних читалень, одночасно закладали при них перші найпростіші торговельні точки, магазини й позичкові товариства [2, с. 14].

Офіційне визначення соціальному підприємництву було дане в 2002 році Департаментом торгівлі та промисловості уряду Великобританії, відповідно до якого соціальне підприємництво – це бізнес, який здійснюється не стільки заради отримання прибутку для власників та акціонерів, а переслідує переважно соціальні цілі, і прибутки якого спрямовуються головним чином на розвиток цього бізнесу або на громадські справи [5, с. 3].

Міністерство праці Фінляндії оперує таким визначенням: соціальне підприємство – це, в першу чергу, бізнес, як і будь-яке інше підприємство. Його мета полягає в тому, щоб отримувати прибуток, поставляючи на ринок товари і послуги. Але воно все ж відрізняється від інших, тому що принаймні 30% співробітників такого підприємства повинні становити люди з обмеженими фізичними можливостями (інваліди), або складатися із людей з обмеженими фізичними можливостями і тих, хто довгий час був безробітним. Надаючи робочі місця інвалідам і тим, хто довгий час не мав роботи, соціальне підприємство допомагає творити збалансованіше, гуманніше суспільство, тобто таке, у житті якого всі можуть брати участь [5, с. 9].

У той же час, українське законодавство (в тому числі і Закон України «Про соціальні послуги» № 966-IV від 19.06.2003 р.) не дає визначень соціальному підприємництву. Натомість, у Цивільному (ст. 85 та 86) та Господарському кодексах України (ст. 44 та 45) зазначається, що суб'єктами соціального підприємництва можуть бути юридичні особи, метою яких не є одержання прибутку та його розподіл між учасниками. У Проекті Закону України «Про соціальне підприємництво» (ст. 1) вказано, що соціальним підприємством визначається суб'єкт господарювання, утворений юридичними та/або фізичними особами, пріоритетом діяльності якого є досягнення соціальних результатів, зокрема, у сфері охорони здоров'я, освіти, науки, культури, навколишнього середовища, надання соціальних послуг і підтримки

соціально вразливих груп населення (безробітних, малозабезпечених, осіб похилого віку, осіб з інвалідністю та інших встановлених законодавством осіб) [7]. Улітку 2012 року цей законопроект був поданий на розгляд до Верховної Ради, однак пізніше був відхилений і знятий з розгляду на невизначений термін.

Поняття соціальне підприємництво вкорінилося в Україні міжнародними донорськими організаціями та запропоноване громадському сектору як один із інструментів розвитку фінансової сталості неприбуткових недержавних організацій.

Для того щоб максимально точно охарактеризувати сутність соціальних підприємств, розглянемо критерії, які найточніше відповідають соціальному підприємництву:

– соціальний вплив (спрямованість на розв'язання або пом'якшення конкретної соціальної проблеми). Соціальний ефект є цілеспрямованим результатом, а не побічним продуктом діяльності (не варто отожднювати з соціальною відповідальністю підприємств). Соціальні цілі повинні бути прописані в статуті підприємства або в інших установчих документах, які приймаються засновниками і є обов'язковими для виконання;

– інноваційність (застосування нових підходів, нових способів вирішення як старої, так і новоутвореної соціальної проблеми);

– прибутковість і фінансова стійкість (незалежність від зовнішнього фінансування). Головне завдання кожного підприємства – традиційного або інноваційного в отриманні прибутку. Головна мета соціального підприємства полягає в тому, щоб самостійно заробити (а не отримати кошти від спонсорів-благодійників) і самостійно витратити зароблені кошти на вирішення запланованих соціальних цілей. Прибуток не підлягає розподілу у приватних цілях;

– демократичне управління. Цей критерій ще раз підтверджує відмінність соціального підприємства від соціально-відповідального аналога. До процесу прийняття рішень залучаються всі зацікавлені боки, що ілюструє відкритість і прозорість роботи соціального підприємства. Демократичне управління легко застосовується у соціальних підприємствах, створених громадськими організаціями, найвищий орган правління яких – загальні збори. Також форма кооперативу може забезпечувати демократичне управління, оскільки діє схема 1 акціонер – 1 голос;

– реінвестиція доходу в бізнес або на соціальні цілі. Можна виділити наступні підходи для реінвестування прибутку:

1) весь прибуток реінвестується в розширення діяльності. Такий підхід притаманний соціальним підприємствам, які створені людьми з особливими потребами чи соціально-вразливими категоріями людей для працевлаштування;

2) частину прибутку реінвестується, частина йде на соціальні цілі. Такий розподіл характерно для соціальних підприємств, створених громадськими організаціями або благодійними фондами. Та частина, яка призначена на соціальні цілі, перераховується громадською організацією. Ця схема є найпоширенішою у світі, оскільки сприяє розвитку комерційної складової і отримання кращого соціального ефекту;

3) весь прибуток іде на досягнення соціального ефекту. Цей підхід використовується в основному тандемом (громадська організація і приватне підприємство), коли громадська організація надає в користування приватному підприємству якісь засоби виробництва (приміщення) для комерційної діяльності, а весь прибуток повертається громадській організації. Даний підхід для реінвестування прибутку є найменш поширеним.

Підводячи підсумок вищесказаного, виділяємо соціальне підприємство як юридично зареєстровану організацію, діяльність якої здійснюється не стільки заради отримання прибутку, а для вирішення соціальних та екологічних проблем, і прибуток якої спрямовується головним чином на розвиток самої організації або на громадські справи.

Визнаючи важливу роль у суспільстві таких явищ, як добродійність або корпоративна соціальна відповідальність, ми в той же час зазначаємо специфічні особливості соціального підприємництва, його відмінності від інших явищ, а також те, що їх об'єднує. Соціальне підприємництво знаходиться на стику традиційного підприємництва та благодійності. Соціальне підприємництво бере від благодійності соціальну спрямованість діяльності, а від бізнесу – підприємницький підхід (табл. 1).

Таким чином, соціальне підприємництво є симбіозом благодійного і бізнес-підходів до вирішення соціальних проблем. На відміну від благодійних організацій, які є неприбутковими, соціальний бізнес приносить прибуток, який у подальшому спрямовується на вирішення соціальних проблем.

На відміну від традиційного бізнесу, який працює заради досягнення прибутку, соціальне підприємництво виконує соціальні функції і працює там, де держава працювати не може (через дефіцит фінансування), а бізнес не хоче (через низьку рентабельність). Перевагою соціального підприємництва є те, що цей підхід дозволяє вирішувати існуючі соціальні проблеми без втручання з боку держави.

Таблиця 1

Відмінності соціального підприємства, благодійної організації і традиційного бізнесу

Соціальне підприємство	Благодійна організація	Традиційний бізнес
<ul style="list-style-type: none"> – соціально-орієнтована структура; – не залежить від зовнішніх джерел фінансування; – необхідний тільки стартовий капітал; – отримує дохід від власної діяльності, метою якої є пом'якшення або розв'язання конкретних соціальних проблем; – прибуток реінвестується. 	<ul style="list-style-type: none"> – соціально-орієнтована структура; – залежить від зовнішніх джерел фінансування, донорів; – отримує гранти та пожертвування, які спрямовуються на вирішення соціальних проблем; – немає прибутку. 	<ul style="list-style-type: none"> – комерційна структура; – не залежить від зовнішніх джерел фінансування; – необхідний тільки стартовий капітал; – отримує дохід від власної діяльності, метою якої є максимізація прибутку; – прибуток розподіляється серед акціонерів.

Також соціальне підприємство не потрібно ототожнювати із соціальною відповідальністю, за якої певна бізнес-структура дотримується політики, яка враховує соціально-економічні та екологічні інтереси громади або території, на якій вона здійснює свою діяльність. У той самий час соціально відповідальний бізнес може сприяти розвитку соціальних підприємств. Представники корпорацій, наприклад, можуть надавати консультативну підтримку тим, хто керує соціальними підприємствами [4]. Ці два види підприємств однаково важливі, проте соціальне підприємство, на відміну від соціально відповідального бізнесу, не існує задля примноження прибутку акціонерів.

Висновки. На основі проведеного дослідження можна стверджувати, що соціальне підприємство – це діяльність із метою вирішення або пом'якшення проблем соціально незахищених категорій населення, що здійснюється на умовах самоокупності, інноваційності та фінансової незалежності. Це принципово нова форма підприємництва, в якій вдало поєднуються соціальні цілі та комерційна практика. Соціальне підприємство є симбіозом благодійного і бізнес-підходів до вирішення соціальних проблем. Соціальне підприємство бере від благодійності соціальну спрямованість діяльності, а від бізнесу – підприємницький підхід. Діяльність соціальних підприємств ґрунтується на принципах соціально-відповідального бізнесу, які враховують соціально-економічні інтереси його персоналу, громади та території, на якій такі підприємства здійснюють свою діяльність.

Література:

1. Андрищенко А. І. Соціальне підприємство як інноваційний механізм підвищення якості життя найбільш уразливих прошарків населення / А. І. Андрищенко, І. М. Рябець // СОЦІОПРОСТІР: Міждисциплінарний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи. – 2010. – № 1. – С. 195-198.
2. Арапетян А. Соціально-відповідальний бізнес: переваги та обмеження / А. Арапетян, О. Архипчик, Л. Пан // Практика Управління. – 2008. – № 7. – С. 12-18.
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1011.26.42&nobreak=1>.
4. Кіреєва І. Б. Соціальне підприємство як інструмент державної соціальної політики [Електронний ресурс] / І.Б. Кіреєва. – Публічне адміністрування: теорії та практика. – 2011. – Вип.. 2 (6). – Режим доступу: http://asconf.com/rus/archive_view/145
5. Концепція розвитку соціального підприємства у Львівській області (проект) [Електронний ресурс] : матеріали Центру соціального підприємства. – Режим доступу : http://www.agencija.sokal.lviv.ua/text-sp_strategija_socialne_pidprijemnyctvo.html
6. Матеріали дослідження, проведеного Регіональним бюро ПРООН для Європи і СНГ спільно з EMES – Проектом Європейська дослідницька мережа: «Social Enterprise: A new model for poverty reduction and employment generation. An examination of the concept and practice in Europe and the Commonwealth of Independent States» [Текст]. – 2008. – 214 с.
7. Проект Закону України «Про соціальні підприємства» № 10610 від 14.06.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=10610&skl=7
8. Стратегія розвитку соціального підприємства у Львівській області [Електронний ресурс] : матеріали Центру соціального підприємства. – Режим доступу : sedc.lviv.ua/text-pro_sotsialne_pidprijemnyctvo.html
9. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=435-15>.